

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ЗАПУХЛЯК ІРИНА МИХАЙЛІВНА

81'373.7=111=161.2(043.5)

СТРУКТУРНІ ТА СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ
З КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕЖИВОЇ ПРИРОДИ
В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

10.02.17 – порівняльно-історичне
і типологічне мовознавство

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Вінниця – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії і практики перекладу факультету іноземних мов Донецького національного університету імені Василя Стуса Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник:

кандидат філологічних наук, доцент
Оленяк Мар'яна Ярославівна
Донецький національний університет
імені Василя Стуса,
в. о. декана факультету іноземних мов

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, доцент
Козлова Тетяна Олегівна
Запорізький національний університет,
професор кафедри англійської філології

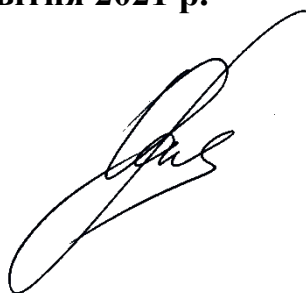
кандидат філологічних наук, доцент
Сегін Любомир Васильович
Національний університет
«Києво-Могилянська Академія»,
доцент кафедри української мови

Захист відбудеться **«5» травня 2021 року** о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 11.051.14 у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса за адресою: 21001, м. Вінниця, вул. Академіка Янгеля, 4, ауд. 232.

Із дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Донецького національного університету імені Василя Стуса за адресою: 21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.

Автореферат розісланий **«5» квітня 2021 р.**

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. О. Залужна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Фразеологізми є яскравими словесними образами, властивими будь-якій із людських мов, у значущості яких неможливо сумніватися. Антропоцентричні за своєю природою, вони є квінтесенцією сприйняття дійсності людиною, синергійними мовними утвореннями, які відображають взаємопроникнення побуту, менталітету, культури і світогляду. Вони кодують тривале формування колективного світосприйняття, відбитого в мовній картині світу їхніх носіїв, тому зіставний характер наукових пошуків робить їх промовистим свідченням універсальності й контрасту практичного досвіду націй, їхніх культур, традицій, пріоритетів та асоціацій.

Пропоноване дослідження зосереджено на вивченні фразеологічних одиниць (далі ФО) із компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. Мовні одиниці на позначення неживої природи (включаючи фразеологізми) є обов'язковими елементами кожної мовної парадигми з огляду на те, що їх референти неминуче універсальні і споконвічні для людства. Ідіоматичність таких одиниць дає змогу простежити особливості усталених колігацій у мовах різного ступеня спорідненості (у межах системно-структурних парадигм) та з'ясувати вербалізовані ними основні концепти, які віддзеркалюють певні фрагменти дійсності (у межах антропоцентричної парадигми).

Фразеологізми за понад столітню історію їх дослідження стали об'єктом активних наукових пошуків на початку ХХ століття в різних аспектах і на матеріалі різних мов. Взаємозв'язок між мовою, культурою і свідомістю аналізували О. М. Галинська, Н. Б. Головіна, О. В. Забуранна, К. І. Мізін, О. С. Пальчевська, Ю. О. Письменна, Т. Н. Федуленкова та ін. Переважно в наукових роботах увага науковців зосереджена на вивченні ФО з певним компонентом в їхньому складі, або за принципом номінації окремих фрагментів дійсності. Так, фразеологізмами на позначення простору займалися Н. Ф. Венжинович, Н. Ю. Тодорова; ідіоми, які характеризують людину, вивчали О. С. Альошин, К. Ф. Арсєнтьєва, Г. А. Багаутдінова, Ю. В. Білоус, О. М. Волобуєва, М. В. Гамзюк, Н. Ф. Грозан, А. А. Джелілов, І. Є. Колєснікова, І. М. Кучман, Д. Маркова, М. А. Охріменко, О. Г. Сошко, А. М. Троцюк, В. В. Хмара та ін.; військові омофрази досліджував В. С. Вигівський; фразеологізми-оптативи стали предметом аналізу Н. Б. Головіної; фразеологізми з онімним компонентом – І. Ф. Заваринської, Ю. В. Ковалюк, ФО на позначення артефактів та ментафактів зацікавили Р. О. Каракевич; фразеологізми «мовлення» були об'єктом аналізу Л. Ш. Кубєдінової; ФО з компонентом «хата» аналізувала Ю. М. Лебєденко; фразеологізми зі значенням руху вивчала І. М. Патєн; на позначення вживання алкоголю – В. Л. Поліщук; весільні обрядові фраземи досліджувала Л. Й. Пулатова.

Актуальність пропонованої роботи зумовлена антропоцентричною спрямованістю сучасних мовознавчих пошуків. Комплексний порівняльний аналіз ФО з компонентом на позначення неживої природи із залученням суцільно

вибраного емпіричного матеріалу ще не був об'єктом окремих лінгвістичних розвідок, що визначає актуальність обраної теми дисертації. Вибір компонента на позначення неживої природи як критерію зазначених одиниць можна пояснити його універсальністю й первинною рівноцінною значущістю для людства загалом. Актуалізація цього компонента в межах фразеології дає змогу виявити особливості лінгвальної природи ФО з компонентом на позначення неживої природи, що відображає наївне сприйняття різними націями навколишнього середовища на тлі взаємозв'язку культури, свідомості, ментальності і традицій носіїв аналізованих мов, що досі не отримало належного опису на предмет особливостей структури і семантики в зіставному аспекті.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукових тем факультету іноземних мов Донецького національного університету імені Василя Стуса «Синхронні та діахронні типологічні і зіставні дослідження лексики і словотвору в різносистемних мовах» (номер державної реєстрації 0113U001536) (2015-2019 рр.), «Синхронні та діахронні дослідження мовних одиниць різних рівнів» (номер державної реєстрації 0119U102510) (2019-2020 рр.). Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Донецького національного університету імені Василя Стуса (протокол № 8 від 21.01.2021 р.).

Мета дослідження – визначити й схарактеризувати ізоморфні та аломорфні риси ФО з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

1) проаналізувати теоретичну та методологічну базу вивчення фразеологізмів, та узагальнити найвагоміші класифікації ФО на сучасному етапі лінгвістичних напрацювань;

2) укласти корпус ФО з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах;

3) з'ясувати особливості структурного моделювання аналізованих одиниць у досліджуваних мовах;

4) установити спільні та відмінні ознаки структури аналізованих ФО з визначенням чинників, які впливають на ізоморфні та аломорфні показники;

5) інвентаризувати вербалізовані концепти досліджуваних фразеологізмів, схарактеризувавши подібні та контрастні тенденції до вербалізації концептів в аналізованих лінгвокультурах.

6) окреслити вплив різноманітних чинників на ізоморфні та аломорфні властивості семантики аналізованих ФО та (не)констатувати факти різного світосприйняття двома лінгвоспільнотами.

Об'єктом дослідження є фразеологізми з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах.

Предметом вивчення є структурна організація цих мовних одиниць, а також особливості їхньої семантики.

Матеріал дослідження становлять ФО з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах, дібрані методом суцільної вибірки з лексикографічних джерел, а саме одномовних фразеологічних словників. Загальний обсяг вилученого емпіричного матеріалу становить 2822 одиниці, з них: 2030 ФО англійської мови та 792 ФО української мови.

Мета і завдання, специфіка об'єкта дослідження зумовили застосування таких **методів і прийомів** лінгвістичного аналізу: *метод суцільної вибірки* – для добору емпіричного матеріалу; *аналіз словникових дефініцій*, спрямований на визначення лінгвокультурних концептуальних сем; *описовий метод* із метою репрезентації та систематизації аналізованих одиниць; *метод структурного аналізу*, який дозволяє встановити колігаційні моделі фразеологізмів; *метод моделювання семантичної структури*, який уможлиблює виявлення смислових зв'язків між компонентами ФО та сприяє їхньому подальшому групуванню; *метод компонентного аналізу* – для виокремлення сем ФО; *прийом буквального перекладу*, який дає змогу встановити внутрішню форму фразеологізмів; *метод концептуального аналізу*, що дозволяє співвіднести концепти з фразеологізмами, які його вербалізують; *зіставний метод* залучається для встановлення ізо- та аломорфних рис явищ, які розглядаються; *елементи кількісних підрахунків* – із метою експлікації квантитативних характеристик досліджуваного явища для формування подальших висновків якісного характеру.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що в ньому вперше 1) здійснено огляд лінгвістичних і лексикографічних джерел, пов'язаних з дослідженням та інвентаризацією мовних одиниць на позначення неживої природи; 2) запропоновано структурний і семантичний аналіз ФО з компонентом на позначення неживої природи в зіставному аспекті на матеріалі англійської та української мов; 3) описано лінгвокультурні особливості світосприйняття носіїв двох мов, відображеного в межах матеріалу дослідження; 4) встановлено перелік об'єктів неживої природи, які, будучи первинно рівноцінними для всього людства, набули більшої / меншої культурної значущості для представників англійськомовної та українськомовної спільнот.

Наукову новизну одержаних результатів узагальнюють **положення, які виносяться на захист**:

1. Попри узгодженість поглядів вітчизняних і європейських науковців щодо основних характеристик фразеологізмів, існують розбіжності, які, у випадку зіставних досліджень, можуть мати вирішальний вплив на висновки кількісного та якісного характеру: як стосовно структури, так і семантики ФО.

2. Більша / менша кількість ФО з компонентом на позначення неживої природи зумовлена лінгвальними чинниками (історія мови, її структура, продуктивні способи словотвору), екстралінгвальними чинниками (культурна значущість окремих об'єктів, географічне розташування країни) та метанауковими чинниками (різні погляди на присвоєння мовній одиниці статусу ФО і, відповідно, включення / не включення її до фразеологічних словників).

3. Лексеми виявляють найнижчу продуктивність щодо формування ФО, речення характеризуються дещо вищою потенцією, проте обмеженою когнітивною складністю, словосполучення ж є найбільш здатними до формування ФО, оскільки мають відносно просту структуру.

4. Англійські ФО з компонентом на позначення неживої природи структурно є більш різноманітні, ніж українські, що зумовлено, насамперед, лінгвальними та метанауковими чинниками, зокрема різною структурою аналізованих мов і ширшим потрактуванням меж фразеології європейськими лексикографами.

5. У межах емпіричного матеріалу дослідження можна стверджувати, що ментальність українців більшою мірою сконцентрована довкола негативних явищ, процесів занепаду та психологічного дискомфорту, натомість ментальність англійськомовної спільноти спрямована на результативність і гідну поведінку.

6. Попри те, що об'єкти неживої природи первинно були рівнозначними для людства, деякі з них набули більшої культурної значущості в процесі формування лінгвоспільноти.

Теоретичне значення роботи зумовлене тим, що вона сприяє поглибленню теоретичної бази зіставного вивчення фразеології та уможливлює використання результатів дослідження в подібних розвідках на матеріалі близько- та далекоспоріднених мов. Виокремлення структурних моделей досліджуваних ФО сприятиме розумінню основних механізмів і закономірностей колігацій елементів ФО у досліджуваних мовах; установлення переліку концептів вербалізованих досліджуваними ФО поглиблює знання про національну специфіку сприйняття окремих фрагментів дійсності двома лінгвоспільнотами.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання її результатів під час укладання текстів лекцій із порівняльної граматики, порівняльної стилістики, лінгвокраїнознавства та лінгвокультурології в закладах вищої освіти, а також під час роботи наукових гуртків та підготовки до спецкурсів або факультативних занять. Дібраний емпіричний матеріал та сформульовані висновки можуть бути використані для перегляду теорії лексикографічного опису фразеологізмів, а також при укладанні навчальних посібників і в наукових працях здобувачів різних рівнів освіти.

Основні результати пропонованого дослідження використано в лекційних курсах навчальних дисциплін спеціальності 035 Філологія спеціалізації 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська «Теоретичний курс першої іноземної мови» (розділ «Зіставна лексикологія», тема «Фразеологія»), що викладається на факультеті іноземних мов Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Особистий внесок дисертантки полягає у 1) виокремленні і описі структурних моделей ФО з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах; 2) виявленні ізо- та аломорфних структурних моделей аналізованих ФО; 3) формуванні переліку концептів, які вербалізуються досліджуваними ФО; 4) з'ясуванні основних лінгвокультурологічних ізо- та

аломорфних закономірностей світосприйняття англійсько- та українськомовною лінгвоспільнотами.

Апробація результатів дослідження була здійснена на 9 конференціях різних рівнів, із яких 6 міжнародні: міжнародній науково-практичній конференції «Мови і засоби масової комунікації» (13–14 вересня 2019 р., м. Львів), 4-й міжнародній науково-практичній конференції «Scientific Horizon in the Context of Social Crises» (6–8 червня 2020 р., м. Токіо), 4-й міжнародній науково-практичній конференції (16–18 липня 2020 р. м. Мельбурн), 6-й міжнародній науково-практичній конференції «Challenges in Science of Nowadays» (6–8 вересня 2020 р., м. Вашингтон, США), 7-й міжнародній науково-практичній конференції «Science and Practice, Problems and Innovations» (25–27 лютого 2021 р., м. Оттава, Канада), 7-й міжнародній науково-практичній конференції «Problems and Tasks of Modernity and Approaches to Their Solution» (02–05 березня 2021 р., м. Токіо, Японія); і 3 всеукраїнських конференціях: Всеукраїнській науковій конференції «Актуальні питання вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур та методики викладання іноземних мов» (25 квітня 2019 р., 17 січня 2020 р., 25 січня 2021 р., м. Вінниця).

Публікації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження висвітлено в 16 одноосібних публікаціях автора, з яких 7 статей опубліковані у фахових виданнях, які включені до переліку ДАК МОН України; 1 стаття – у закордонному виданні (Чеська Республіка), Index Copernicus, 9 – у матеріалах доповідей на наукових і науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг роботи зумовлені метою і завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів з висновками до кожного з них, висновків, списку використаної літератури (325 джерел англійською, німецькою, польською, російською, українською і французькою мовами) та списку лексикографічних джерел (11 позицій), додатку. Загальний обсяг дисертації становить 252 сторінки, з них основного тексту 201 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету і завдання роботи, об'єкт і предмет, а також вказано методи дослідження, розкрито новизну дослідження, окреслено теоретичне і практичне значення отриманих результатів, описано структуру роботи, подано відомості щодо їхньої апробації.

У першому розділі **«Теоретичні засади вивчення фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах»** проаналізовано підходи науковців різних країн до потрактування меж фразеології, дефініції ФО та класифікацій фразеологізмів різних мов, зокрема англійської, німецької, російської, української та французької. Дослідники одностайно вважають, що ФО є одиницею мови, яка відтворюється у мовленні в готовому вигляді та значення якої не відповідає сумі значень її компонентів. Дискусійним залишаються питання приналежності термінів, композитів,

прислів'їв та приказок до кола фразеологізмів, адже деякі науковці (М. М. Амосова, О. С. Ахманова, О. І. Молотков) зараховують до останніх виключно словосполучення; прихильники поглядів Ш. Баллі та В. В. Виноградова залишають поза доменом фразеології вирази, які мають у складі лише одне повнозначне слово. Учені, детермінуючи ФО, вважають основними різні ознаки фразеологізмів: М. М. Шанський зосереджується на фіксованості значення, структури та відтворенні мовної одиниці в готовому вигляді; для П. С. Дудика ключовою ознакою є метафоричне значення, образ у складі вислову; С. Грайс наголошує на частоті відтворення фіксованої фрази; Ф. П. Медведєв зосереджується виключно на структурі

Найчастотнішими критеріями, на основі яких здійснюється класифікація фразеологізмів, є структурні (А. Балінт, О. В. Кунін, Дж. Сейдл і В. Макморді, В. Г. Скрипник, О. І. Смирницький, А. Хілі,) та семантичні (Ш. Баллі, В. В. Виноградов, П. С. Дудик, Б. О. Ларін, М. М. Копиленко та З. Д. Попова, Дж. Нанберг, І. Сег та Т. Воусоу; Ч. Фернандо, І. І. Чернишова, М. М. Шанський), а також їхня вмотивованість, незмінність / варіативність компонентного складу фразеологізмів (Н. М. Амосова); допустимість / недопустимість структурних трансформацій виразів (О. В. Кунін, Б. Фрейзер); особливості оточення фразеологізмів у реченнях (Н. М. Амосова); функційність (Д. Х. Баранник).

Генетична віднесеність мов може слугувати підставою для аломорфності запропонованих дослідниками класифікацій. Так, вивчаючи особливості ФО західноєвропейських мов, дослідники (Ш. Баллі у французькій та Дж. Сейдл і В. МакМорді в англійській мовах) враховують функціонування артикля у фразеологізмі, що є свідченням впливу лінгвальних факторів на визначення принципів класифікації ФО. Оскільки таке граматичне явище як артикль не характерне для слов'янських мов, закономірною є відсутність критерію означеності / неозначеності (елементів) ФО в вищезазначених мовах. Крім того, представники західноєвропейського мовознавства широко потрактовують межі фразеології, зараховуючи композити до складу фразеологізмів (А. Балінт, А. Маккай, Ч. Фернандо). Це може бути зумовлено набагато вищою продуктивністю композитотворення в західноєвропейських мовах у порівнянні зі східнослов'янськими.

Другий розділ **«Структура фразеологізмів із компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах»** присвячений структурному моделюванню фразеологізмів із компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. Лексичні фразеологізми представлені композитами, які проявляються виключно в емпіричному матеріалі англійської мови, та фразеологізмами рівня словосполучення, наявними в обох досліджуваних мовах. ФО-композити нараховують 81 фразеологізм (3,99 %), де найчисельнішою групою є **субстантивні фразеологізми** (43 ФО 2,12 %). Більшість із них є двокомпонентними, до складу яких входять два іменники,

наприклад: англ. *a sky-pilot* ‘вікарій, духовна особа’. Другою за чисельністю групою аналізованих лексичних фразеологізмів є **ад’єктивні ФО** (35 виразів 1,72 %), переважна більшість яких є компаративними з актуалізацією типової властивості компонента на позначення неживої природи: англ. *dirt poor* ‘дуже бідний’. Деякі ад’єктивні фразеологізми-композиції не мають у складі прикметника, який експліцитно вказує на детерміновану ознаку, а складаються з іменника, який актуалізує матеріал, із якого «виготовлено» частини тіла / органи / предмети та дієприкметника, наприклад: англ. *marble-hearted* ‘холодний, жорстокий’. Лише три ад’єктивні фразеологізми є трикомпозиціями, наприклад: англ. *nickel-and-dime* ‘не дуже важливий, звичайнісінький’. **Дієслівні фразеологізми** є найменш продуктивними (3 фразеологізми 0,15 %): англ. *to backwater* ‘відступати, залишати вже зайняті позиції’.

ФО рівня словосполучення складають 1448 фразеологізмів англійської мови (71,22 %) і 657 українських виразів (83,48 %). Найчисельнішим граматико-структурним розрядом обох мов є **дієслівні фразеологізми** (724 вирази англійської мови (50,1 %) та 403 фразеологізми української мови (60,87 %)), у межах яких найпродуктивнішими моделями є **V + N / NP**, наприклад: англ. *to get all the marbles* ‘отримати всі нагороди’, укр. *братися кригою* ‘ставати байдужим, холодним’; **V + Prep. + N / NP**, наприклад: *to rule with a rod of iron* ‘керувати дуже жорстоко’, укр. *загнати у землю* ‘прискорити, спричинити чийось смерть’. Менш продуктивними є такі моделі, як **V + (N / NP) + V / VP**, наприклад: англ. *to have a mountain to climb* ‘мусити виконати важке завдання’, укр. *піти на дно раків ловити* ‘утопитися’ та **V + N / NP + Conj. + N / NP + (Conj. + NP)**, наприклад: англ. *to move heaven and earth* ‘зробити все можливе’, укр. *пройти Крим і Рим і мідні труби* ‘зазнати різних випробувань’. Найпродуктивніша аломорфна модель англійської мови **V + Prep.** актуалізує використання фразових дієслів, наприклад: англ. *to land in* 1) ‘приземлятися’, 2) ‘опинятися десь (у якомусь місці, в’язниці тощо)’, менш продуктивними є моделі **V / VP + Conj. + V / VP** (англ. *to pick up your marbles and go home* ‘припиняти роботу після невдачі’) та **V + Clause** (англ. *to wish the ground would swallow one up* ‘бажати зникнути через сором’). Аломорфними групами українських дієслівних виразів є **Conj. + V / VP**: укр. *ніби води в рот набрати* ‘мовчати’, **V + Prep. + Pron. + N**: укр. *мати під собою ґрунт* ‘бути зумовленим чимось, пояснюватися’, **Conj. + (N) + Prep. + NP**: укр. *ні за холодну воду* ‘нічого не робити’.

Субстантивні фразеологізми (296 англійських виразів (20,49 %) та 73 українські фразеологізми (11,03 %)) в обох мовах переважно репрезентовані структурною моделлю **NP**, тобто іменником у поєднанні з принаймні ще одним елементом, який виконує щодо нього атрибутивну функцію. В англійській мові найпродуктивнішою в межах цієї групи є модель **N + N**, що може пояснюватися більшою типовістю конверсії в англійській мові, ніж в українській, наприклад: англ. *a silver lining* ‘маленька надія у важкій ситуації’, укр. *камінь спотикання* ‘велика перешкода’. Відсутність флексій в англійській мові зумовлює існування

досить розлогих фразеологізмів цієї структурної моделі, наприклад: англ. *the pot of gold at the end of the rainbow* ‘щось цінне, але недосяжне’. Найпродуктивнішою моделлю українських субстантивних фразеологізмів є модель **Adj. + N**: англ. *a wooden nickel* ‘щось фальшиве та нічого не варте’, укр. *грішна вода* ‘горілка’. Найрозлогіша аломорфна модель англійської мови **N / NP + Part. + Prep. + N / NP** має у складі дієприкметник, розташований у постпозиції до позначуваного іменника, наприклад: англ. *a marriage made in heaven* ‘щасливий шлюб’.

Залежно від їхнього значення та структури, **ад’єктивні** фразеологізми, яких нараховується 314 виразів англійської мови (21,73 %) і 57 виразів української мови (8,61 %), поділяються на компаративні та некомпаративні. Найпродуктивніші ад’єктивні компаративні фразеологізми англійської мови належать до моделі **Adj. + Prep. + N / NP**, наприклад: англ. *ancient as the hills* ‘дуже старий’. Актуалізована ознака в англійській мові може виражатися також дієприкметником, як у структурній моделі **Part. + Prep. + N / NP**: англ. *crooked as a rainbow* ‘згорблений, звивистий’. Натомість в українській мові більшість фразеологізмів не вказує ознаку експліцитно (88% компаративних виразів української мови проти 14,42% англійської мови), наприклад: укр. *як хмара* ‘дуже сумний, похмурий’, що ілюструє модель **Conj. + N / NP**.

Найпродуктивнішими ад’єктивними некомпаративними фразеологізмами англійської мови є ФО представлені структурною моделлю **Prep. + N / NP**, наприклад, англ. *over the moon* ‘дуже щасливий’, укр. *на сьомому небі* ‘задоволений, радісний’. Найпродуктивніші українські некомпаративні фразеологізми реалізуються в межах моделі **VP**, наприклад: укр. *пахне землею* ‘старий, близький до смерті’.

Адвербіальні фразеологізми – це єдиний граматико-структурний розряд, у якому українські фразеологізми кількісно переважають вислови англійської мови (пор.: 94 фразеологізми англійської мови (6,51 %) і 124 ФО в українській мові (18,73 %)). Найпродуктивніша ізоморфна модель досліджуваних мов **Prep. + N / NP** представлена такими фразеологізмами, як англ. *beyond the stars* ‘недосяжно’, укр. *до глибокого снігу* ‘до зими, до морозів’. Аломорфність найбільшої української групи **Conj. + N / NP** (укр. *як повітря* ‘дуже, надзвичайно’ (потрібен)) пояснюється відмінністю підходів до потрактування частиномовної належності службових слів, які використовуються для вираження компаративності, в англійській та українській мовах. Аломорфними є також моделі української мови, першим компонентом яких є частка, зокрема модель **Particle + Prep. + N**: укр. *хоч під землею* ‘де завгодно’.

Вигуківі фразеологізми є найменш продуктивною групою фразеологізмів рівня словосполучення, під час дослідження зафіксовано 17 виразів англійської мови (1,17 %) і 5 українськомовних фразеологізмів (0,76%). У результаті аналізу не було виявлено ізоморфних структурних моделей вигуківих фразеологізмів в аналізованих мовах. Найпродуктивнішою колігацією англійської мови є **NP**, наприклад: англ. *Good heavens!* вигук, який актуалізує здивування, найчисленніша

українська модель – **N + Pron. + Prep. + N / NP**, наприклад: укр. *Сіль тобі в очі!* ‘застереження від зурочення’.

Серед синтаксичних фразеологізмів, які представлені одиницями рівня речення, переважають прості двоскладні речення, як-от: англ. *blood is thicker than water* ‘родинні відносини важливіші за всі інші’, укр. *туман налягає на очі* ‘хтось втрачає здатність бачити (через втому, хвилювання)’. Односкладні речення є характерними для обох аналізованих мов, однак кількісно вони значно поступаються двоскладним структурам. Єдиною ізоморфною групою аналізованих фразеологізмів є **означено-особові** речення, наприклад: англ. *Watch my dust* ‘дивись, який я швидкий’, укр. *хай каменем ляже* ‘побажання лиха’. Найпродуктивнішим аломорфним типом аналізованих односкладних речень в англійській мові є **узагальнено-особові** речення: англ. *Wade the water at shallowest* ‘впорайся з труднощами найлегшим способом’. В українській мові найпродуктивнішими є безособові речення, наприклад: укр. *як води в рот наливо* ‘нічого сказати’. **Складні речення** були виявлені виключно в корпусі англійської мови, що може пояснюватися не включенням прислів’їв до фразеологічних словників української мови. Найчисленнішими серед них є складнопідрядні, а серед складнопідрядних – складнопідрядні речення **часу**, наприклад: англ. *Make hay while the sun shines* ‘якщо є можливість, потрібно її використовувати’.

Третій розділ «**Семантичні особливості фразеологізмів із компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах**» присвячений дослідженню значень фразеологізмів із компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. У межах ідеографічної групи «Нежива природа» виокремлено три тематичні групи (далі – ТГ) «Літосфера», «Гідросфера» і «Атмосфера та космос».

Тематична група «Літосфера» є кількісно найбільшою групою аналізованих ФО, включаючи 1152 ФО англійської мови (55,52 %) та 435 українських виразів (54,17 %). У межах цієї групи фразеологізми з компонентом на позначення неживої природи вербалізують 39 концептів в англійській мові і 31 концепт в українській мові (29 із них є ізоморфними). Найбільш значущими серед останніх є **НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА** (англ. *flat-earthier* ‘людина, яка відмовляється визнавати докази’, укр. *пуп землі* ‘людина, яка вважає себе центром усього, найважливішою серед усіх’), **ПРАГМАТИЗМ** (англ. *down to earth* ‘дуже реалістичний і практичний’, укр. *з ніску мотузки сучить* ‘спритний, умілий, практичний’), **ЗЛОВМИСНИЦТВО** (англ. *to sling mud* ‘зводити наклеп’, укр. *пускати в очі пилуку* ‘вводити в оману кого-небудь’), **СКРУТА** (англ. *go down the hill* ‘швидко занепадати’, укр. *на краю прірви* ‘під загрозою загибелі, краху’), **СМЕРТЬ** (англ. *six feet of earth make all men equal* ‘смерть зрівнює всіх людей’, укр. *із сирого землею повинчатися* ‘померти’), **УСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ** (англ. *to get down to bedrock* ‘дістатися до суті’, укр. *дати на-гора* 1. ‘видобувати на поверхню з шахти (про вугілля, руду)’; 2. ‘представити виконану роботу’),

ЦІННІСТЬ (англ. *worth one's salt* 'вартісний', укр. *сіль землі* 'найкращі, найвидатніші представники людства'), ВАЖКА ПРАЦЯ (англ. *uphill battle* 'важке завдання', укр. *гори труда витрудити* 'дуже багато зробити; напрацюватися') і РАДІСТЬ / ПІДНЕСЕНІСТЬ (англ. *the mercury is rising* 'відчувати радість, оскільки справи покращуються', укр. *як за горою* 'позбавлений турбот'). Ізоморфними є також концепти НЕУСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ, ЖОРСТОКІСТЬ, ОБМАН, КІЛЬКІСТЬ, БАГАТСТВО, ПЕРЕМІЩЕННЯ, ЖИТТЯ, ВІК ЛЮДИНИ, ЧАС, ХВИЛЮВАННЯ / СТРАХ, НЕДАЛЕКІСТЬ, ВІДСТАНЬ, СОРОМ, ЛЮБОВ, ПОШАНА, ПИЯТИКА, ДРУЖБА і ДОБРОТА. Аломорфними найбільш продуктивними англійськомовними концептами цієї групи є ПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА (англ. *speech is silver, silence is gold* 'мовчання цінніше за розмови'), СЕРЕДОВИЩЕ (англ. *breast of a hill* 'верхні пагорби'), НАДІЙНІСТЬ (англ. *steady as a rock* 'незмінний'), КОЛІР (англ. *flint-grey* 'сірий') та менш частотними – ХОЛОД, ФІЗИЧНА НЕДОСКОНАЛІСТЬ, ІЖА, ПРОФЕСІЯ ЛЮДИНИ і ТВАРИНА.

У межах ТГ «Гідросфера» було виокремлено 29 концептів в англійській мові і 27 концептів в українській мові (19 з яких є ізоморфними). Аналізовані фразеологізми актуалізують такі ізоморфні концепти, як НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА (англ. *to believe water will flow uphill* 'бути дуже легковірним', укр. *лізти у воду, не знаючи броду* 'робити щось поспіхом, необдумано'), СКРУТА (англ. *in deep water* 'у скрутному становищі', укр. *сісти, як рак на мілині* 'потрапити в скрутне, безвихідне або незручне становище'), УСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ (англ. *to have sea legs* 'змогти пристосуватися до хитавиці на морі', укр. *набрати шоломом води* 'здобути перемогу'), ПАСИВНІСТЬ (англ. *to float with the stream* 'дотримуватися думки більшості', укр. *ждати з моря погоди* 'надіятися на що-небудь, чекати чогось, залишаючись пасивним'), ЗЛОВМИСНИЦТВО (англ. *to sell someone down the river* 'зрадити когось', укр. *замутити воду* 'вносити розлад, неспокій'), ПРАГМАТИЗМ (англ. *test the water* 'робити певні дії, сподіваючись на потрібний результат', укр. *зламати лід* 'успішно щось розпочати'), НЕУСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ (англ. *cast water into the sea* 'марно витрачати зусилля', укр. *решетом у воді зірки ловити* 'жарт. марно витрачати час; байдикувати'), ЦІННІСТЬ / ЗНАЧУЩІСТЬ (англ. *of ice-brook temper* 'найвищої якості (про зброю)', укр. *як позаторішній сніг на літню погоду* 'зовсім не потрібний'), ПРИГНІЧЕНИЙ СТАН (англ. *to water your plants* 'плакати', укр. *як скупаний у мертвій воді* 'пригнічений, сумний, невеселий'), а також БОРОТЬБА, ЗОВНІШНІСТЬ ЛЮДИНИ, ЧАС, КІЛЬКІСТЬ, ПИЯТИКА, СМЕРТЬ, ВІДСТАНЬ, ПОДІБНІСТЬ, ХОЛОД, РОДИННІ ВІДНОСИНИ та НЕНАДІЙНІСТЬ. Аломорфні групи англійської мови переважно репрезентовані концептами ПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА (англ. *to pour oil on troubled water* 'намагатися залагодити суперечку'), СЕРЕДОВИЩЕ (англ. *a herring-pond* 'море'), МІНЛИВІСТЬ (англ. *a sea change* 'повна зміна чогось'), ІЛЮЗІЯ (англ. *moonshine in the water* 'омана, ілюзія') та СОЦІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ, КОЛІР, ВІДМІННІСТЬ, НЕДАЛЕКІСТЬ,

ЛАЙКА. Типовими лише для української мови є концепти **ЗНИКНЕННЯ** (укр. *як камінь у воду* ‘безслідно (зникнути)’), **ІНТЕНСИВНІСТЬ** (укр. *бити ключем* ‘витрачатися у великій кількості’), а також **СКРОМНІСТЬ**, **ДОПОМОГА**, **ВИКРИТТЯ**, **ДРУЖБА** і **ДОБРОБУТ**.

Фразеологізми з компонентом на позначення ТГ «Атмосфера та космос» вербалізують 30 концептів в англійській мові і 23 концепти в українській мові (19 із них є спільними). Ізоморфними є **НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА** (англ. *to smell to high heaven* ‘мати погану репутацію’, укр. *проспати царство небесне* ‘втратити, прогавити щось важливе, не скористатися якоюсь можливістю’), **ЩАСТЯ / УСПІХ** (англ. *to float on air* ‘бути дуже щасливим’, укр. *народитися під щасливою зорею* ‘бути щасливим’), **ПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА** (англ. *guiding star* ‘приклад для наслідування, людина, чії погляди та вчинки наслідують’, укр. *провідна зоря* 1) ‘той, хто визначає напрям у житті, чий-небудь розвиток’, 2) ‘те, що скеровує кого-небудь у житті, визначає чию-небудь діяльність’), **НЕЗДІЙСНЕННІ МРІЇ** (англ. *pie in the sky* ‘щось приємне, але навряд чи досяжне’, укр. *будувати повітряні замки* ‘придумувати нездійсненні, відірвані від життя плани’), **ПРАГМАТИЗМ** (англ. *to get up steam* ‘готуватися до роботи’, *бити зорю* ‘давати сигнал до сну або пробудження’), **СЕРЕДОВИЩЕ** (англ. *the heavens opened* ‘розпочався дощ’, укр. *циганське сонце* ‘місяць’), **НЕДАЛЕКІСТЬ** (англ. *mooncalf* ‘дурень’, укр. *як цап у зорях* ‘зовсім не розумітися, не розбиратися у чомусь’), **ЧАС** (англ. *once in a blue moon* ‘дуже рідко’, укр. *на зорі* ‘дуже рано, на світанку’), **ВІДСТАНЬ** (англ. *above the stars* ‘дуже високо, недоступно’, укр. *як небо від землі* ‘дуже далеко’), **НЕОЧІКУВАНІСТЬ**, **ПРИХИЛЬНІСТЬ**, **ЗАГРОЗА**, **НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ**, **НЕУСПІШНА ДІЯЛЬНІСТЬ**, **СМЕРТЬ**, **КІЛЬКІСТЬ** і **ШУМ**. Типовими лише для англійської мови є **НЕЩАСТЯ** (англ. *ill-starred* ‘трагічний, нещасливий’), **ГНІВ** (англ. *to get steamed up* ‘дуже розсердитися’), а також **НАДІЯ НА КРАЩЕ**, **БЛАГАННЯ**, **КОЛІР**, **МІНЛИВІСТЬ**, **ВДЯЧНІСТЬ**, **ЦІЛЕСПРЯМОВАНІСТЬ**, **РАДІОЕФІР** і **ЛАЙКА**. Аломорфні українські групи представлені концептами **ІНТЕНСИВНІСТЬ**, **ПРИГНІЧЕНИЙ СТАН**, **НЕАДЕКВАТНІСТЬ СПРИЙНЯТТЯ**, **ЖИТТЯ**.

ВИСНОВКИ

Проведене зіставне дослідження фразеологізмів із компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах дає змогу сформулювати такі висновки:

1. Характерною рисою вітчизняної та європейської фразеології є загалом антропоцентрична спрямованість досліджень та узгодженість поглядів, передусім щодо переосмисленого значення ФО та їхньої відтворюваності. Проте, непоміченими не можуть залишатися розбіжності щодо пріоритетності використовуваного термінологічного апарату на їхнє позначення (найчастотнішими є ФО / ідіома), арсеналу мовних одиниць, які можуть мати статус фразеологізму (по-різному трактують композити, прислів'я, фразові

дієслова), мінімальної кількості повнозначних слів у виразі (одне чи більше). Фразеологізми зазвичай класифікують за структурним, семантичним, функційним та генетичним принципами. Структурний тип мови може прямо впливати на особливості класифікації фразеологізмів, демонструючи роль різноманітних лінгвальних чинників.

2. Компоненти на позначення неживої природи досить часто використовуються у фразеологізмах аналізованих мов: у результаті аналізу було дібрано 2030 фразеологізмів англійської мови і 792 вирази української мови. Кількісну різницю в дібраному емпіричному матеріалі можна пояснити як лінгвальними, так і екстралінгвальними та метанауковими причинами. До лінгвальних причин належать: 1) більша кількість компонентів на позначення неживої природи в англійській мові, залучених до створення ФО, (84 компоненти англійської мови і 54 компоненти української мов), що частково пояснюється історією англійської мови, яка зазнавала впливу інших мов, що призвело до формування широких синонімічних рядів; 2) висока продуктивність композитотворення в англійській мові, яке може супроводжуватися процесами метафоризації або метонімізації, сприяючи появі ФО-комполітів; 3) вживання назв об'єктів неживої природи як дієслів завдяки більш продуктивному в англійській мові способу словотвору шляхом конверсії; 4) наявність в англійській мові одиниць, які мають статус фразових дієслів, що також здатні фразеологізуватися. До екстралінгвальних причин відносимо: 1) набуту більшу культурну значущість певних компонентів на позначення неживої природи в англійськомовній лінгвоспільноті, які первинно були рівнозначними для обох лінгвокультур, що призвело до залучення їх до фразеологізмів англійської мови на відміну від ФО української мови; 2) географічне розташування відповідних країн, зокрема доступ англійців до океану і, відповідно, розвинуте мореплавство позитивно позначилися на кількості ФО англійської мови порівнянно з українською. До метанаукових чинників, які є причетними до кількісної різниці дібраного матеріалу, відносимо різні погляди лінгвістів на присвоєння певній мовній одиниці статусу ФО, – зокрема невключення вітчизняними лексикографами до домену фразеології прислів'їв, деяких компаративних конструкцій та складних слів.

3. Найчисленнішою групою аналізованих ФО за структурою є фразеологізми рівня словосполучення: 71,11% та 83,48% в англійській та українській мові відповідно. Відносна нескладність структури ФО-словосполучень є вирішальною ознакою їхньої чисельності, адже стабільність і відтворюваність колись вільних, а згодом семантично переосмислених словосполучень перетворює їхні складники на фраземотворчі компоненти, наповнюючи потужним емоційно-експресивним характером, не позбавляючи при цьому усю ФО відносною гнучкості в плані здатності вступати в синтагматичні відношення. Менша кількість ФО-речень (24,8% в англійській і 16,52% в українській мовах) зумовлена структурною розлогістю таких утворень, а відтак і більшою когнітивною складністю, що

негативно впливає на дослівну відтворюваність у мовленні, яка є визначальним критерієм фразеологізму. Найменша кількість ФО-лексем (3,99% в англійській мові) зумовлюється обов'язковістю поєднання слів у межах ФО (інколи досить великої їх кількості). Це зменшує шанси на здатність бути реалізованим у межах лексем-комполітів, які є переважно двокомполітними.

4. Аналіз структури розглядуваних ФО дозволяє встановити як ізоморфні, так і аломорфні характеристики. До спільних ознак двох мов зараховуємо: 1) можливість реалізації ФО на рівні словосполучення і речення; 2) можливість виокремлення однакових граматико-структурних розрядів (дієслівних, субстантивних, ад'єктивних, адвербіальних і вигуків); 3) найвищу продуктивність дієслівних фразеологізмів: 50,1% в англійській мові і 60,87% в українській мові, що зумовлено природою дієслова як ядра висловлення; 4) найнижчу продуктивність вигуків фразеологізмів: 1,17% та 0,76% в англійській та українській мові відповідно, яка пояснюється тим, що вигуків фразеологізми відображають емоції, не виконуючи при цьому номінативної функції.

Структурні характеристики аналізованих одиниць вказують більше аломорфних, ніж ізоморфних рис. Установлено, що емпіричний матеріал англійської мови є структурно більш різноманітний, що, насамперед, зумовлено власне лінгвальними чинниками. До таких зараховуємо: 1) продуктивність комполітотворення в англійській мові, що дало змогу виокремити пласт ФО лексичного рівня; 2) існування фразових дієслів в англійській мові й активного застосування конверсії; 3) аналітичність англійської мови, яка зумовила виділення низки структурних моделей: аналітичний спосіб утворення зворотних дієслів, фіксований порядок слів, більшу роль прийменників у вираженні синтаксичних відношень, яка компенсує відсутність системи відмінків; 4) ширші морфологічні та синтаксичні можливості англійської мови: факультативність вживання сполучника у підрядному реченні, можливість виконання інфінітивом атрибутивної функції, наявність герундія; 5) семантика окремих комполітів ФО. Синтетичність української мови також сприяла виділенню аломорфних моделей ФО, властивих лише українській мові, що уможливили такі параметри: 1) синтетична побудова ступенів порівняння прикметників; 2) відносно вільний порядок слів; 3) типовість для української мови безособових речень.

Структурні розбіжності, зумовлені нелінгвальними факторами, виявляються меншою мірою. Так, до лінгвокультурологічних чинників, що мали вплив на продуктивність формування структурних моделей ад'єктивних некомпаративних фразеологізмів, належить схильність українськомовної спільноти характеризувати предмети відповідно до їхнього функціонування, а людей – відповідно до їхньої поведінки та вчинків, в той час як носії англійської мови демонструють тенденцію характеризувати об'єкти відповідно до їх місця перебування. Впливають на контрастні структурні характеристики чи їхню продуктивність також метанаукові чинники. Так, різні якісні характеристики структурної парадигми ад'єктивних ФО в двох мовах частково завдячують відмінностям у визначенні частиномовної

приналежності службових слів, які формально вказують на компаративність виразів. Структурне різноманіття англійських ФО на рівні речення, втілене у прислів'ях, та більша кількість англійських компаративних ФО зумовлені невключенням відповідних українських аналогів до фразеологічних словників української мови.

5. Фразеологізми з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах вербалізують 73 концепти, 47 з яких є ізоморфними. Це свідчить про спільні та відмінні уявлення носіїв аналізованих мов щодо властивостей об'єктів неживої природи, а також асоціацій, які вони викликають.

Певна універсальність світосприйняття виявляється в «закріпленні» за конкретною оболонкою землі окремих концептів чи їхніх особливостей. Так, в обох лінгвоспільнотах ФО з компонентами на позначення ТГ «Літосфера» досить часто вербалізують такі концепти, як *НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА*, *ПРАГМАТИЗМ*, *ЗЛОВМИСНИЦТВО*, *СКРУТА*, *СМЕРТЬ*, *ЦІННІСТЬ* та *ВАЖКА ПРАЦЯ*, що може свідчити про те, що як в ментальності англійців, так і в ментальності українців цю ТГ більше пов'язують зі стражданнями та певними негативними вчинками і явищами, порівняно з іншими ТГ. ФО з компонентами на позначення ТГ «Гідросфера» актуалізують унікальні для цієї групи концепти *ЗОВНІШНІСТЬ ЛЮДИНИ*, *ПОДІБНІСТЬ*, *РОДИННІ ВІДНОСИНИ* і *ВІДМІННІСТЬ*. Особливістю ФО ТГ «Атмосфера та космос» є те, вони в обох мовах здебільшого позначають позитивні події та явища, а також можуть актуалізувати концепти *ЗАГРОЗА*, *НЕЗДІЙСНЕННІ МРІЇ*, *ШУМ*, *ШВИДКІСТЬ*, не притаманні іншим ТГ.

5.1. Незважаючи на те, що обидві лінгвоспільноти можуть актуалізувати однакові концепти, різниця в частотності їхньої вербалізації є свідченням про світосприйняття і ментальність носіїв аналізованих мов. Послугуючись відносними показниками квантитативного аналізу з метою нівелювання впливу абсолютної кількісної різниці дібраних одиниць, спричиненої з-поміж іншого лінгвальними та метанауковими факторами, можна спостерігати низку контрастних закономірностей. Зокрема, рухаючись аналогічним чином у напрямку від ТГ літосфери до космосу в межах тріади «Літосфера» – «Гідросфера» – «Атмосфера і космос», спостерігаємо аломорфність концентрації лінгвоспільнот на певних концептах: підвищення продуктивності реалізації концепту *ПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА* відбувається на матеріалі української мови, натомість зниження продуктивності реалізації концептів *ПРАГМАТИЗМ*, *СМЕРТЬ* та *КІЛЬКІСТЬ* зафіксовано на матеріалі англійської мови. Результати підрахунків засвідчують, що найчисленнішими групами фразеологізмів англійської мови є концепти *НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА* (21,02%) та *ПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА* (13,88%), що може вказувати на досить чітку регламентацію поведінки представників британського суспільства та яскраво виражену дидактичну функцію англійських фразеологізмів. Третім за частотністю актуалізації є концепт

ПРАГМАТИЗМ (9,66%), що свідчить про спрямованість англійців на результативність діяльності. Аналізовані ФО української мови найчастіше вербалізують концепт *СКРУТА* (10,71 %), другим за частотністю – *НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА* (10,34%), третім – *СМЕРТЬ* (10,21%). Отже, маємо підстави стверджувати, що ментальність українськомовної спільноти концентрується довкола скрути, смерті та критики поведінки. Такі статистичні дані є красномовним віддзеркаленням історико-соціальних процесів, які супроводжували становлення англійськомовного суспільства як могутньої колоніальної держави та українськомовної спільноти як часто поневоленого, позбавленого права на розвиток соціуму.

5.3. Аломорфними концептами англійської мови на матеріалі дослідження є *НАДІЙНІСТЬ*, *ФІЗИЧНА НЕДОСКОНАЛІСТЬ*, *ЇЖА*, *ПРОФЕСІЯ*, *ТВАРИНА*, *МІНЛИВІСТЬ*, *СОЦІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ* та *ВІДМІННІСТЬ*. Натомість аломорфним концептом української мови є концепт *ІНТЕНСИВНІСТЬ*, який представлений у всіх трьох ТГ, але не виокремлений у жодній із них у межах англійської мови. Це можна пояснити тим, що англійські вирази вербалізують не власне інтенсивність (будь чого), а інтенсивність з одночасною вказівкою на певне специфічне поняття (швидкість, звук, тощо), у той час як українські вирази є більш універсальні та та можуть застосовуватися в різноманітних контекстах. Додатково, лише на матеріалі української мови вербалізується концепт *ПРОКЛІН*, *ЗНИКНЕННЯ*, *СКРОМНІСТЬ*, *ДОПОМОГА*, *ВИКРИТТЯ* і *ДОБРОБУТ*, а також *НЕАДЕКВАТНІСТЬ СПРИЙНЯТТЯ*.

6. Відмінність світосприйняття двох аналізованих лінгвокультур засвідчено не лише нерівномірною вербалізацією певних концептів, але й двома додатковими чинниками: 1) існуванням однакових за компонентним складом, проте з різним значенням, ФО в англійській та українській мовах; 2) фактом набуття культурної значущості окремих, первинно рівноцінних, об'єктів неживої природи, що відображається у використанні / невикористанні їхніх номінацій у фразеологізмах кожної з мов. Необхідно також визнати вплив різних лексикографічних традицій. Так, аломорфність концепту КОЛІР в англійській мові зумовлена невключенням у фразеологічні словники української мови компаративних виразів на позначення кольору, у той час як англійські лексикографи фіксують подібні вирази як фразеологізми. Крім того, українські фразеологічні словники, на відміну від англійських, не включають прислів'я у домен фразеології, що безпосередньо позначається на значній кількісній різниці частотності вербалізації концепту *ПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА*.

Перспектива подальших досліджень полягає у вивченні ФО з компонентом на позначення неживої природи на матеріалі інших мов; у з'ясуванні впливу мотиваційної ознаки об'єкта неживої природи (його фізичних / хімічних чи культурно зумовлених властивостей) на формування значення фразеологізму; у встановленні продуктивності і особливостей реалізації виокремлених

фразеологізмів у мовленні в межах різних дискурсів; у вивченні доцільності перегляду лексикографічних практик української фразеології.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Запухляк І. М. Функційно-стилістичні особливості вживання фразеологізмів у сучасних англійській та українських мовах. *Типологія мовних значень у діяхронічному та зіставному аспектах*. 2018. № 35. С. 25–34.

2. Запухляк І. М. Структурні особливості субстантивних фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (Мовознавство)*, 2019. № 12. С. 64–68

3. Запухляк І. М. Структурні особливості фразеологічних одиниць з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові. *Типологія мовних значень у діяхронічному та зіставному аспектах*. 2019. Вип. 38. С. 74–92.

Статті в наукових фахових виданнях України, які входять до міжнародних наукометричних баз даних

4. Запухляк І. М. Структурні особливості дієслівних фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*, 2019 № 43. Том 1. С. 147–151.

5. Запухляк І. М. Структурні особливості ад'єктивних компаративних фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. *Закарпатські філологічні студії*, 2020. № 14. Том 2. С. 129–135.

6. Запухляк І. М. Структурні особливості адвербіальних фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, 2020. № 28. Ч. 2. С. 17–24.

Статті в закордонних періодичних виданнях:

7. Zapukhlyak I. M. Structural Peculiarities of Adjective Non-Comparative Idioms with the Component Denoting Inorganic Matter in the English and Ukrainian Languages. *Sciences of Europe*. 2020. № 49. Vol. 4. P. 31–40.

Наукові праці апробаційного характеру:

8. Запухляк І. М. Cultural Component of English Idioms. *Актуальні питання вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур та методики*

викладання іноземних мов: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (25 квітня 2019 р.). Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. С. 28–30.

9. Запухляк І. М. Особливості компаративних ад'єктивних фразеологізмів з компонентом неживої природи у англійській та українській мовах. *Мови і засоби масової комунікації*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (13–14 вересня 2019 р., м. Львів). Львів : ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2019. С. 37–41.

10. Запухляк І. М. Субстантивні фразеологізми з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах *Актуальні питання вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур та методики викладання іноземних мов*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (17 січня 2020 р.). Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. С. 19–23.

11. Запухляк І. М. Ад'єктивні компаративні фразеологізми з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. *Scientific Horizon in the Context of Social Crises: Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference* (June 6–8, 2020). Tokyo, Japan : Otsuki Press, 2020. P. 111–114.

12. Запухляк І. М. Ад'єктивні некомпаративні фразеологізми з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. *International Forum: Problems and Scientific Solutions: Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference* (June 16–18, 2020). Melbourne, Australia : CSIRO Publishing House, 2020. P. 89–91.

13. Запухляк І. М. Вигуківі фразеологізми з лексичним компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. *Challenges in Science of Nowadays: Proceedings of the 6th International Scientific and Practical Conference* (September 6–8, 2020). Washington, USA : EnDeavours Publisher, 2020. С. 51–55.

14. Запухляк І. М. Про структуру фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. *Актуальні питання вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур та методики викладання іноземних мов*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (25 січня 2021 р.). Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. С. 38–42.

15. Запухляк І. М. Семантичні особливості фразеологізмів з компонентом «земля» в українській мові та компонентами «earth», «ground» та «land» в англійській мові. *Science and Practice, Problems and Innovations. Proceedings of the 7th International Scientific Conference* (February 25–27, 2021). Ottawa, Canada. С. 157–160.

16. Запухляк І. М. Семантичні особливості фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи тематичної групи «Гідросфера». *Problems and Tasks of Modernity and Approaches to Their Solution. Proceedings of the 8th International Scientific Conference* (March 02–05, 2021). Tokyo, Japan. P. 191–194.

АНОТАЦІЯ

Запухляк І. М. Структурні та семантичні особливості фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українських мовах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. – Донецький національний університет імені Василя Стуса. – Вінниця, 2021.

Дисертацію присвячено зіставному вивченню фразеологізмів із компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. Під поняттям «нежива природа» розуміємо сукупність нерукотворних об'єктів, у яких відсутні життєві процеси.

У дисертації проаналізовано структурні особливості фразеологізмів із компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. З'ясовано, що найпродуктивнішою групою в обох аналізованих мовах є фразеологізми рівня словосполучення. Найбільший граматико-структурний розряд – дієслівні фразеологізми, найменший – вигуківі вирази. Фразеологізми рівня речення кількісно поступаються виразам рівня словосполучення, фразеологізми-композиції, які були виокремлені лише в корпусі англійської мови, є найменш численною групою аналізованих виразів. У роботі встановлено, що фразеологізми з компонентом на позначення неживої природи мають ізо- та аломорфні риси, однак аломорфні структурні моделі переважають. Це може бути зумовлено лінгвальними причинами, екстралінгвальними і метанауковими чинниками.

У результаті аналізу було виокремлено 73 концепти, які вербалізуються за допомогою фразеологізмів із компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах, 47 із них є ізоморфними. Найбільша кількість аналізованих виразів вербалізує концепти *НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА* і *ПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА*. Найчисленнішими концептами української мови є *СКРУТА*, *СМЕРТЬ* і *НЕПРАВИЛЬНА ПОВЕДІНКА*.

Ключові слова: фразеологізм, структурна модель, граматико-структурний розряд, дієслівний, субстантивний, ад'єктивний, адвербіальний, вигуківий, тематична група, концепт, ізоморфний, аломорфний.

АННОТАЦИЯ

Запухляк И. М. Структурные и семантические особенности фразеологизмов с компонентом, обозначающим неживую природу в английском и украинском языках. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.17 – сравнительно-историческое и типологическое языкознание. – Донецкий национальный университет имени Василя Стуса. – Винница, 2021.

Диссертация посвящена сопоставительному изучению фразеологизмов с компонентом, обозначающим неживую природу в английском и украинском языках. Под понятием «неживая природа» подразумевается совокупность нерукотворных объектов, у которых отсутствуют жизненные процессы.

В диссертации проанализированы структурные особенности фразеологизмов с компонентом, обозначающим неживую природу в английском и украинском языках. Определено, что наибольшая группа анализированных фразеологизмов – фразеологизмы уровня словосочетания. Наибольший грамматико-структурный разряд – глагольные фразеологизмы, наименьший – междометные фразеологизмы. Анализируемые фразеологизмы уровня предложения количественно уступают фразеологизмам уровня словосочетания, фразеологизмы-композиции, выделенные на материале английского языка, являются наименьшей группой. В работе определено, что фразеологизмы с компонентом, обозначающие неживую природу в английском и украинском языках имеют изо- и алломорфные черты, однако алломорфные структурные модели количественно превосходят изоморфные, что объясняется лингвальными, экстралингвальными и метанаучными факторами.

В результате анализа было выделено 73 концепта, которые вербализируются фразеологизмами с компонентом, обозначающим неживую природу в английском и украинском языках, 47 из них являются алломорфными. Самые большие группы английских выражений выражают концепты *НЕПРАВИЛЬНОЕ ПОВЕДЕНИЕ* и *ПРАВИЛЬНОЕ ПОВЕДЕНИЕ*. Самые большие группы украинского языка – *ТЯЖЕЛОЕ ПОЛОЖЕНИЕ*, *СМЕРТЬ* и *НЕПРАВИЛЬНОЕ ПОВЕДЕНИЕ*.

Ключевые слова: фразеологизм, структурная модель, грамматико-структурный разряд, глагольный, субстантивный, адъективный, адвербиальный междометный, изоморфный, алломорфный.

SUMMARY

Zapukhlyak I. M. Structural and Semantic Peculiarities of Idioms with the Component Denoting Inorganic Matter in the English and Ukrainian Languages. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology: Specialty 10.02.17 – Comparative, Historical and Typological Linguistics. – Vasyl' Stus Donetsk National University. – Vinnytsia, 2021.

The thesis sheds light on the comparative study of idioms with the component denoting inorganic matter in the English and Ukrainian languages. Inorganic matter is defined as the scope of non-manmade objects characterized by no biological processes.

The most numerous are those idioms that have a word combination structure which can be predetermined by their cognitive simplicity that allows using them easily in the communication. They are divided into substantival, verbal, adjectival, adverbial and interjectional idioms. Verbal idioms are the most numerous in both studied languages, the least numerous are interjectional idioms. The sentence-structured idioms with an inorganic matter component are less numerous in English and Ukrainian since their quite

extended structure restricts the possibility of them being repetitively used in speech. The idioms with an inorganic matter component that have the structure of the compounds manifest themselves only in the English language. The idioms with the component denoting inorganic matter in the English and Ukrainian languages have both isomorphic and allomorphic structural models, though allomorphic ones prevail. The latter are predetermined by lingual, extralingual and metalingual reasons. The lingual reasons are 1) a more spread usage of compounds in the English language; 2) the existence of phrasal verbs in the English language that are regarded as idioms; 3) the analytical structure of the English language, which predetermines the use of analytically formed reflexive verbs, a fixed word order, a higher role of prepositions in the structure formation; 4) a broader syntactic potential of the English language that allows infinitives to function as attributes, the optional use of conjunctions in subordinate clauses, the existence of the gerund. The synthetical structure of the Ukrainian language predetermines such allomorphic features as: 1) the synthetic forms of the comparative degree of adjectives; 2) relatively free word order; 3) the existence of declarative sentences without a subject. The extralingual reasons in the structure of the analysed idioms are reflected in the non-comparative adjectival idioms. Ukrainian idioms characterize objects mostly according to their functions and people – according to their behavior, whereas English ones state the place of their location. The metalingual reasons influence the number of comparative idioms and sentence-structured idioms as Ukrainian scholars do not include some comparative adjectival phrases and proverbs into the scope of phraseology. Moreover, English and Ukrainian linguists have different approaches towards the part-of-speech determination of the function words that indicate comparative constructions.

The analysis of the semantics of the idioms with an inorganic matter component in the English and Ukrainian languages allows to claim that they verbalize 73 concepts, 47 of which are the isomorphic ones. The extralinguistic reasons of the allomorphic features may be predetermined by the geographical locations of the counties the speakers of the analyzed languages live in. The other reason is the acquisition of a greater cultural significance by certain inorganic matter objects during the development of the two cultures.

The conducted analysis suggests that the English and Ukrainians tend to indicate the (un)desirable behavior by means of the idioms with an inorganic matter component as the most numerous groups are the concepts *WRONG BEHAVIOR* and *RIGHT BEHAVIOR*. Rather high quantity of the idioms denoting *PRAGMATISM* and *UNSUCCESSFUL ACTIVITY* in all thematic groups show the tendency of English speakers to aim at achieving positive results. The most numerous Ukrainian concepts are *DIFFICULTY*, *DEATH* and *WRONG BEHAVIOR* which demonstrates their inclination towards rumination about negative topics.

Key words: idiom, structural model, substantival, verbal, adjectival, adverbial, interjectional, isomorphic, allomorphic, concept.